

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ХИМИЯ И ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА ЗА IX КЛАС

(ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА ПО РАМКОВИ УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ

ПО ЧЛ. 12, АЛ. 2, Т. 5 – 14, Т. 16 – 18, Т. 20 – 21, Т. 23 – 24 ОТ НАРЕДБА № 4 ОТ 30 НОЕМВРИ 2015 Г. ЗА УЧЕБНИЯ ПЛАН)

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Учебната програма по *химия и опазване на околната среда* за IX клас включва изисквания за усвояване на основни знания и формиране на умения, свързани с въглерода и негови съединения; класификация, строеж и свойства на органични вещества; използване на зависимостите между величините маса, обем, количество вещество, молна концентрация и масова част; планиране и провеждане на експерименти и изследвания. Акцентирано е върху значението на изучаваните вещества за бита и практиката, както и на въздействието им върху околната среда и здравето на човека.

За успешното изпълнение на програмата е необходимо да се прилагат и съчетават традиционни и съвременни форми, методи и подходи при организиране на учебния процес, с активно включване на елементи на изследователския и на проблемния подход и използване възможностите на информационно-комуникационните технологии. За разкриване на експерименталната същност на химията е необходимо да се използват всички възможности за демонстрационен, лабораторен и домашен експеримент.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО УЧЕБНИЯ ПРЕДМЕТ В КРАЯ НА КЛАСА

ОБЛАСТ НА КОМПЕТЕНТНОСТ	Знания, умения, отношения <i>В резултат на обучението ученикът:</i>
Класификация на веществата и номенклатура	<p>Записва с химични формули неорганични съединения на въглерода и образува наименованията им по дадено означение.</p> <p>Записва с химични формули алкани, алкени, алкини с до пет въглеродни атома в молекулата на съединението по дадено наименование.</p> <p>Съставя наименования на алкани, алкени, алкини с до пет въглеродни атома в молекулата на съединението по</p>

	<p>структурна формула, като прилага номенклатурата на IUPAC.</p> <p>Наименува някои органични съединения (метанол, етанол, фенол, метанал, пропанон, етанова киселина, бензоена киселина) по структурна формула, като прилага номенклатурата на IUPAC.</p> <p>Разпознава по структурна формула въглеводороди (алкани, алкени, алкини, бензен) и кислородсъдържащи органични съединения: алкохоли, феноли, карбонилни съединения и карбоксилни киселини.</p>
Строеж и свойства на веществата	<p>Разпознава проста и сложна химична връзка в структурни формули на неорганични и органични съединения.</p> <p>Разпознава природните алотропни форми на въглерода по описание на свойствата им.</p> <p>Определя вида на въглеродната верига в органични съединения.</p> <p>Описва физични свойства на въглерода и на негови неорганични и органични съединения и обяснява някои физични свойства на веществата с техния строеж.</p> <p>Описва химични свойства на въглерода и неговите оксиди.</p> <p>Описва химични свойства на органични съединения (въглеводороди, алкохоли, алдехиди, кетони и монокарбоксилни киселини, аминокиселини, сапуни, мазнини, въглехидрати и белтъци).</p> <p>Обяснява характерни свойства на наситени, ненаситени и ароматни въглеводороди с вида на химичните връзки в тях (прости и сложни).</p> <p>Свързва общи свойства на органични съединения с функционалната им група.</p>
Значение на веществата и опазване на околната среда	<p>Свързва практическото приложение и значение на въглерода и на негови съединения с техни физични и химични свойства.</p> <p>Описва приложението в практиката на органични съединения: горива, разтворители, продукти за бита.</p> <p>Описва биологични функции на мазнини, въглехидрати, аминокиселини и белтъци.</p> <p>Обсъжда социално-обществени проблеми, свързани с употребата на вещества с наркотично действие.</p> <p>Оценява въздействието на някои вещества върху жизнените процеси, здравето на човека и околната среда и прави изводи за екологични проблеми, свързани с употребата им.</p> <p>Изразява мнение за решаване на екологични проблеми, свързани с използването на органични съединения в</p>

	практиката.
Химични процеси	<p>Изразява характерни химични свойства на въглерода и на негови неорганични и органични съединения с химични уравнения или със схеми.</p> <p>Разпознава химични реакции, изразени с химични уравнения: горене, заместване при алкани и бензен, присъединяване при алкени и алкини, полимеризация, естерификация.</p>
Експеримент, изследване и изчисления	<p>Планира и извършва химични експерименти за разпознаване на въглероден диоксид, карбонати, алкохоли, алдехиди, органични киселини, въглехидрати, белтъци, като спазва правила за безопасна работа.</p> <p>Представя устно и писмено резултати от химичен експеримент и прави изводи и заключения.</p> <p>Използва зависимостите между величините маса, обем, количество вещество, молна концентрация и масова част при решаване на задачи.</p> <p>Извлича и оценява по зададени показатели информация за вещества и процеси, представена чрез текст, модели, таблици, графики и диаграми.</p>

УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Теми	Очаквани резултати по теми	Нови понятия
1. Въглерод и негови неорганични съединения	<p>Описва структурата и свойствата на графит и диамант.</p> <p>Дава примери за практическото приложение и значение на алотропните форми на въглерода.</p> <p>Записва с химични формули неорганични съединения на въглерода и образува наименованията им по дадено означение.</p> <p>Описва взаимодействията на въглерод с кислород и ги изразява с химични уравнения.</p> <p>Описва отровното действие на въглеродния оксид.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • неутрален оксид

	<p>Описва словесно или по схема кръговрата на въглерода в природата и значението му за живите организми.</p> <p>Изразява с химични уравнения взаимодействията на въглероден оксид с кислород; на въглероден диоксид с вода и с калциев дихидроксид.</p> <p>Доказва чрез химичен експеримент въглероден диоксид и карбонати.</p>	
2. Величини и зависимости	<p>Изразява величините маса, обем, количество вещество, молна маса, молен обем със съответните мерни единици.</p> <p>Решава задачи за пресмятане на молна маса, молен обем, маса, обем, количество вещество и масова част.</p> <p>Изразява молни отношения въз основа на химични уравнения.</p> <p>Изчислява молната концентрация на вещество в разтвор.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • количество вещество • молна маса • молен обем • молни отношения • молна концентрация
3. Въглеводороди	<p>Определя видовете въглеродни вериги.</p> <p>Записва с общи формули алкани, алкени и алкини.</p> <p>Определя вида на химичните връзки (прости и сложни) по дадени структурни формули на алкани, алкени, алкини.</p> <p>Разграничава по дадена структурна формула верижни и позиционни изомери на алкани, алкени и алкини с до пет въглеродни атома в молекулата на съединението.</p> <p>Съставя наименования на алкани, алкени, алкини с до пет въглеродни атома в молекулата на съединението по структурна формула, като прилага номенклатурата на IUPAC.</p> <p>Записва с химични формули алкани, алкени, алкини с до пет въглеродни атома в молекулата на съединението по дадено наименование.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • въглеродна верига • хомоложен ред • алкани • алкени • алкини • изомерия • верижна изомерия • позиционна изомерия • полимеризация • заместителна реакция • присъединителна реакция

	<p>Описва физични свойства на бензен, на алкани, алкени и алкини.</p> <p>Описва химични свойства на алкани – горене и халогениране.</p> <p>Изразява с химични уравнения хлориране на метан и горене на метан и пропан.</p> <p>Описва химични свойства на алкени и алкини – горене и присъединяване на водород, вода, халогени.</p> <p>Изразява с химични уравнения полимеризацията на етен, взаимодействието на етен и етин с вода.</p> <p>Обяснява заместителните реакции при алкани и присъединителните реакции при алкени и алкини с вида на химичните връзки в тях.</p> <p>Извършва и описва качествени реакции за откриване на ненаситени въглеводороди (обезцветяване на бромна вода и разтвор на калиев перманганат).</p> <p>Изразява с химично уравнение халогениране на бензен и описва реакцията като заместителна.</p> <p>Обяснява приложението на въглеводороди в практиката с техни свойства.</p> <p>Описва първичната преработка на нефта и приложението на основните нефтени фракции (газ пропан-бутан, бензин, газьол, мазут).</p> <p>Описва правила за безопасна работа с въглеводороди, използвани в практиката – метан, пропан, бутан, етин.</p> <p>Обяснява вредното въздействие на метана, фреоните, нефта и нефтопродуктите върху околната среда.</p> <p>Оценява горивата по въздействието им върху околната среда въз основа на данни от различни източници.</p>	
--	---	--

	<p>Представя възможни начини за намаляване на емисиите от парниковите газове въглероден диоксид и метан.</p>	
<p>4. Кислородсъдържащи органични съединения: алкохоли и феноли, карбонилни съединения, карбоксилни киселини</p>	<p>Разпознава по дадена структурна формула кислородсъдържащи органични съединения: алкохоли, фенол, карбонилни съединения, карбоксилни киселини.</p> <p>Наименува някои кислородсъдържащи органични съединения (метанол, етанол, фенол, метанал, пропанон, етанова киселина, бензоена киселина) по дадена структурна формула по номенклатурата на IUPAC и записва формула по дадено наименование.</p> <p>Разпознава химичните формули на вещества, използвани в бита и практиката – глицерол, формалдехид, ацетон, оцетна киселина, салицилова киселина.</p> <p>Извлича и сравнява информация за физични свойства на кислородсъдържащи органични съединения (метанол, етанол, фенол, метанал, пропанон, етанова киселина, бензоена киселина, салицилова киселина).</p> <p>Извлича и анализира информация от различни източници във връзка с физиологичното действие и приложението на метанол, етанол, 1,2-етандиол, глицерол, нитроглицерин, фенол, метанал (формалдехид), пропанон (ацетон), оцетна киселина и други карбоксилни киселини (мравчена, млечна, бензоена, салицилова).</p> <p>Описва ферментационни процеси – алкохолна и оцетно-кисела ферментация.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • функционална група • алкохоли • алдехиди • кетони • карбоксилни киселини • естерификация • естери

	<p>Изразява с химично уравнение горенето на етанол.</p> <p>Описва характерни за функционалната група химични свойства на метанал, етанал и пропанон: присъединяване на водород; взаимодействие на метанал и етанал с амонячен разтвор на дисребърен оксид и с меден дихидроксид.</p> <p>Изразява с химични уравнения дисоциация на оцетна киселина във воден разтвор, взаимодействие с основи и естерификация с етанол.</p> <p>Използва качествени реакции за откриване и доказване на фенол, глицерол и алдехид в различни продукти.</p>	
<p>5. Органични вещества в природата и в практиката: мазнини, сапуни и синтетични миешки вещества, въглехидрати, аминокиселини и белтъци</p>	<p>Сравнява информация за различни видове мазнини (течни и твърди, наситени и ненаситени) и тяхното значение за организмите.</p> <p>Представя чрез схема или таблица по-важни химични свойства на мазнините – хидролиза (осапунване), хидриране.</p> <p>Описва сапуните като соли на висшите мастни карбоксилни киселини.</p> <p>Различава експериментално сапуни от синтетични миешки вещества по характерни свойства (рН, отнасяне към твърда вода и киселини).</p> <p>Сравнява информация за предимства и недостатъци на сапуните и синтетичните миешки вещества при използването им в бита и по отношение на опазване на околната среда.</p> <p>Извлича информация за физични свойства на глюкоза, захароза, нишесте и целулоза.</p> <p>Планира и извършва експеримент за доказване на различни функционални групи в молекулата на глюкозата.</p> <p>Класифицира глюкозата и фруктозата като монозахариди, захарозата като</p>	<ul style="list-style-type: none"> • мазнини • сапуни • хидролиза • монозахариди • дизахариди • полизахариди • наркотични вещества • аминокгрупа • аминокиселини • пептиди

	<p>дизахарид; нишестето и целулозата като полизахариди.</p> <p>Описва хидролиза на захароза и нишесте.</p> <p>Анализира текстове от различни информационни източници във връзка с биологичните функции на въглехидратите и значението им за практиката.</p> <p>Обсъжда екологични проблеми, свързани с получаването на хартия – изсичане на горите (обезлесяване), замърсяване на води.</p> <p>Оценява значението на разделното събиране на хартия за нейната повторна преработка.</p> <p>Разпознава по дадена структурна формула α-аминокиселини.</p> <p>Изразява със структурна формула дипептид, по дадени формули на две еднакви или различни α-аминокиселини.</p> <p>Извлича и представя информация от различни източници за участието на α-аминокиселините в изграждането на пептиди и белтъци.</p> <p>Описва белтъците като природни високомолекулни съединения, изградени от α-аминокиселини, и биологичната им роля.</p> <p>Изследва експериментално промени в белтъците (коагулация, пресичане) под действие на различни фактори: температура, киселини, основи, етанол.</p> <p>Проучва и анализира информация за въглехидрати, мазнини и белтъци, свързана със здравословното хранене.</p> <p>Обсъжда социално-обществени проблеми, свързани с употребата на вещества с наркотично действие.</p>	
--	---	--

Акцент в учебно-познавателната дейност е усвояването на практически умения за извършване на наблюдения и лабораторна работа.

Примерни теми за лабораторни работи и практически дейности:

1. Изследване на свойства и доказване на въглероден диоксид и на карбонати.
2. Изследване на свойства на алкохоли (етилов алкохол, глицерол) и алдехиди и доказването им в храни и препарати.
3. Изследване на свойства на органични киселини и доказването им в различни продукти.
4. Сравнително изследване на свойства на сапуни и синтетични миещи вещества.
5. Доказване на въглеhidрати в хранителни продукти.
6. Изследване на свойства на белтъци.

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ ЗА ГОДИНАТА

Годишният брой часове за изучаване на учебния предмет *химия и опазване на околната среда* в IX клас е определеният годишен брой часове в прилагания в училището рамков учебен план.

За нови знания	до 56%
За преговор и обобщение	до 9%
За практически дейности (лабораторни упражнения, решаване на задачи, семинари, дискусии, дебати, проекти, учебни екскурзии и др.)	не по-малко от 27%
За контрол и оценка	до 8%

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Оценяването на знанията и уменията на учениците е в съответствие с предвидените в програмата очаквани резултати и дейности. Предвид същността на учебния предмет се препоръчва особено внимание да бъде отделено на проверката и оценката на практическите

умения. Критерии в случая са постиженията на очакваните резултати от област на компетентност „Експеримент, изследване и изчисления”.

Ученикът трябва предварително да е информиран за критериите и системата за оценяване на постиженията му.

Съотношение при формиране на срочна и годишна оценка	
Текущи оценки (от устни, от писмени и от практически изпитвания)	40%
Оценки от контролни работи	30%
Оценки от други дейности (домашни работи, лабораторни упражнения, семинари, работа по проекти и др.)	30%

ДЕЙНОСТИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА КЛЮЧОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ И МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

- математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите – познаване и осмисляне на основни понятия, процеси и закономерности, използване на наименования и химични формули за означаване на неорганични и органични вещества и на химични уравнения за изразяване на важни и практически значими техни химични свойства; използване на математически действия и формули при изчисляване на молна маса, молен обем, маса, обем, количество вещество и масова част; съставяне и разчитане на таблици, схеми, графики, диаграми; използване на данни за свойства на органични и неорганични вещества за изводи и заключения за приложението им в практиката и за физиологичното им действие; наблюдаване, сравняване, разпознаване, разграничаване, моделиране, групиране, класифициране на вещества и процеси; анализиране и оценяване на информация за екологични проблеми и за начини за обезвреждане на опасни за човека и околната среда вещества; планиране и извършване на химични експерименти за изследване на вещества и процеси при спазване на правила за безопасна работа.
- умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт – оценяване на проблеми, свързани с въздействието на изучени вещества и процеси върху здравето на човека и околната среда; формиране на критично отношение към замърсяването на околната среда; осъзнаване на необходимостта от разумно използване на природните ресурси и рециклиране на

отпадъците; формиране на нагласа за природосъобразен начин на живот; осъзнаване на личната отговорност за опазване на собственото здраве и природната среда.

- умения за учене – усвояване на правила, подпомагащи познавателния процес; самонаблюдаване и упражняване на самоконтрол при изпълняване на дидактически задачи; самостоятелно проучване и анализиране на информация от различни източници; установяване на причинно-следствени връзки; обсъждане на съвместна дейност при работа в групи и изразяване на мнение; планиране на изследователска дейност и конструиране на апаратури за извършване на експерименти и др.
- компетентности в областта на българския език – развиване на техниката на четене и писмената култура на учениците; обогатяване на езиковата им култура чрез използване на специфичната химична терминология; развиване на умения за работа с различни видове текст (научен, научнопопулярен) и различаването им, за извличане на съществена информация от учебника, научнопопулярна литература и други източници, за работа с речник на чуждите думи в българския език и терминологичен речник; създаване на текст в устна или писмена форма – описание, съобщение, есе, доклад, реферат, разширен план, протокол с резултати и изводи от експериментална дейност и др. при спазване на правоговорните и правописните правила; усъвършенстване на уменията за диалогично общуване при обсъждане на съвместна дейност, изразяване на мнение и др. Разбира, използва, съпоставя, оценява и осмисля различни по формат текстове (непрекъснат – писмена реч, организирана в изречения, структурирани в абзаци; прекъснат – таблица, графика, диаграма, списък, изображение и др.; смесен – комбинация от прекъснат и непрекъснат текст), включително и дигитални, за изпълнение на определени задачи.
- дигитална компетентност – търсене, извличане, обработване и представяне на информация за природните източници на въглеродороди, за физиологичното действие, биологичната роля и употребата в бита на органични съединения, за социално-обществените проблеми, свързани с употребата на алкохол и наркотични вещества; използване и създаване на компютърни модели на атоми, молекули, кристални решетки и химични реакции; използване на мултимедия за представяне на резултати от изпълнението на конкретна изследователска задача и др.
- умения за общуване на чужди езици – извличане на информация за вещества и процеси от различни източници на изучаван от учениците чужд език.

- социални и граждански компетентности – общуване и партньорски взаимоотношения при работа в екип за разработване на проекти, представяне на продукти от дейности пред аудитория, аргументиране на мнение във връзка с проблемите на опазване на околната среда, на собственото здраве и здравето на околните; проявяване на толерантно отношение и приемане на различни гледни точки при дискусии, критично и съзидателно мислене при вземане на решения.
- инициативност и предприемчивост – планиране на експериментална и проектна дейност, организиране и управление на познавателна дейност; създаване на модели и макети; обсъждане на екологични проблеми и формулиране на решения.
- културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество – изработване на модели, макети и постери; запознаване с биографиите на известни учени, с историята и развитието на органичната химия, с историята на откриване на някои по-важни съединения; изготвяне на есе по конкретна тема и изразяване на позиции по екологични и социално-обществени проблеми; представяне на самостоятелни проучвания и проекти.

За постигането на ключовите компетентности е необходимо да се осъществяват и интензивни междупредметни връзки с другите учебни предмети:

- **Човекът и природата, V–VI клас** – основни понятия за строежа на атома и гравитните частици на веществата: атом, молекула, йон, протон, електрон, електричен заряд; химичен елемент, просто вещество, химично съединение; оксид, химична реакция, видове химични реакции, скорост на химичните реакции; модели за строежа на веществата; трите състояния на телата и веществата, физични и химични свойства; топлопроводност, проводници, изолатори, разтворимост на конкретни вещества във вода; плътност, температура на топене, температура на кипене; вещества, необходими за хранене на растенията и на животните, вещества, които участват в процеса дишане; вещества, които се отделят при растения и животни; фотосинтеза; по-важни свойства на съставни части на въздуха – кислород, азот, въглероден диоксид, водни пари (цвят, мирис, разтворимост във вода, горене); източници на замърсяване на атмосферата – природни явления и човешка дейност; вещества – замърсители на въздуха и въздействието им върху околната среда и здравето на човека;
- **Биология и здравно образование** – групи химични елементи въз основа на процентното им съдържание в клетката и примери за тяхното значение; неорганични и органични съединения, изграждащи клетката; въглехидрати, липиди, белтъци, нуклеинови

киселини (ДНК, РНК); общо и различно между нежива и жива природа по отношение на изграждащите ги химични елементи и съединения, биополимери; вещества с наркотично действие, опасност от употребата на алкохол и наркотици както за личността, така и за обществото; влияние на алкохола, енергийните напитки, хранителните диети и прехранването върху състоянието на организма;

- **Физика и астрономия** – използване на физични величини и понятия; екологични проблеми, предизвикани от отработените газове на двигателите с вътрешно горене;
- **География и икономика** – природни ресурси (изчерпаеми, неизчерпаеми, възобновяеми, невъзобновяеми); екзогенни релефообразуващи процеси (изветряне, ерозия); видове подземни води според химичния състав; суровинно-енергиен и екологичен проблем; глобално затопляне;
- **Информационни технологии** – търсене на материали по зададена тема на български и на чужд език в интернет; дейности при разработване на проект; избор на необходимите технологични средства за реализация на проект; разработване и представяне на презентация при спазване на правила; интерпретиране на данни от графики; използване на уеб базиран електронен речник за превод на текст;
- **Математика** – извършване на математически изчисления; процент, работа с таблици, графики, диаграми;
- **Технологии и предприемачество** – суровини, безотпадни технологии, технологии за рециклиране;
- **Български език и литература** – създаване на текст в устна или писмена форма при представяне на информация, изводи от експерименти, представяне и аргументиране на мнение;
- **Изобразително изкуство** – избор и използване на различни материали при моделиране на обекти и процеси и при изработване на модели, макети, постери.